

Matica hrvatska i sabiranje usmene poezije u 19. stoljeću

Pigl, Mihaela

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:317242>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA KROATISTIKU

Mihaela Pigl

Matica hrvatska i sabiranje usmene poezije u 19. stoljeću
(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2023.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA KROATISTIKU

Mihaela Pigl

JMBAG: 0009080185

Matica hrvatska i sabiranje usmene poezije u 19. stoljeću
(ZAVRŠNI RAD)

Preddiplomski sveučilišni studij: Hrvatski jezik i književnost/ Njemački jezik i književnost

Mentorica: prof. dr. sc. Estela Banov

Rijeka, rujan 2023.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam završni rad naslova *Matica hrvatska i sabiranje usmene poezije u 19. stoljeću* izradila samostalno pod mentorstvom prof. dr. sc. Estele Banov.

U radu sam primijenila metodologiju znanstvenoistraživačkoga rada i koristila literaturu koja je navedena na kraju završnoga rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući navela u diplomskom radu na uobičajen način citirala sam i povezala s korištenim bibliografskim jedinicama.

Student/studentica

Potpis

Mihaela Pigl

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Iz povijesti istraživanja usmene poezije i folkloru	2
2.1. Hrvatska etnologija i folkloristika	4
3. Iz povijesti <i>Matice hrvatske</i>	5
4. Zbirke koje su prethodile <i>Matičnim</i> zbirkama	7
5. <i>Matičin Poziv za sabiranje hrvatskih narodnih pjesama</i>	9
5.1. Upute za zapisivanje narodnih pjesama.....	9
6. Tiskane zbirke <i>Matice hrvatske</i>	11
6.1. Klasifikacija pjesama u zbirkama.....	15
7. Rukopisi <i>Stare zbirke</i>	17
8. Projekt <i>Etnološka i folkloristička građa HAZU</i>	18
9. <i>Matičina</i> izdavačka djelatnost u 21. stoljeću.....	20
10. Zaključak.....	22
11. Popis literature.....	23
Primarna literatura	23
Sekundarna literatura	23
12. Sažetak i ključne riječi	26
Sažetak	26
Ključne riječi.....	26
MATRIX CROATICA AND THE COLLECTION OF ORAL POETRY IN THE 19 TH CENTURY	27
Abstract.....	27
Keywords:	27

1. Uvod

U ovom završnom radu naglasak je stavljen na sakupljanje usmene poezije koje je započelo *Pozivom Matice hrvatske za sabiranje hrvatskih narodnih pjesama 1877. godine*. Prvo poglavlje govori o Matičinim i Akademijinim aktivnostima koje su zaslužne za razvoj hrvatske etnologije i folkloristike. Nakon toga slijedi poglavlje o osnivanju Matice, njezinim glasilima i istaknutim članovima među kojima su Stanko Vraz i August Šenoa. U radu su navedene i zbirke koje su prethodile izdanjima Matice hrvatske: *Zbornik Nikše Ranjine* iz 16. stoljeća, *Dijačke junačke* iz 17. stoljeća, *Erlangenski rukopis* iz 18. stoljeća, *Tamburaši ilirski*, *Slavonske varoške narodne pjesme*, *Pěsme s dodatkom narodnih pėsamah puka hárvatskoga*, *Slovenske narodne pesmi* iz 19. stoljeća. Nakon njih navedeno je pet pravila za zapisivanje narodnih pjesama te su opisane tiskane i rukopisne zbirke.

Matica hrvatska je u razdoblju od 1896. do 1942. tiskala deset knjiga iz edicije *Hrvatske narodne pjesme*. Prve četiri knjige iz zbirke *Hrvatske narodne pjesme* nose naziv *Junačke pjesme*. Urednici prve knjige *Junačkih pjesama* su Ivan Broz i Stjepan Bosanac, a urednik druge knjige *Junačkih pjesama* je Stjepan Bosanac. Treću i četvrtu knjigu *Junačkih pjesama* uredio je Luka Marjanović. Treća i četvrta knjiga poznate su i pod nazivom *Muhamedovske pjesme*. Junačke pjesme nazivaju se još i muškim pjesmama. Urednik od pete do desete knjige iz zbirke *Hrvatske narodne pjesme* je Nikola Andrić. *Peta*, *Šesta*, *Sedma* i *Deseta* knjiga pripadaju skupini ženskih, a *Osmi* i *Deveta* knjiga skupini junačkih pjesama. Tri najvažnije rukopisne zbirke koje se čuvaju na Odsjeku na etnologiju su *Zbirka Matice hrvatske*, *Stara zbirka* i *Nova zbirka*. *Zbirka Matice hrvatske* pripada najstarijoj književnoj građi, a sastoji se od narodnih pjesama prikupljenih od prve polovice 19. pa do početka 20. stoljeća. *Stara zbirka* obuhvaća rukopise nastale od kraja 19. stoljeća pa do završetka Drugog svjetskog rata, a *Nova zbirka* rukopise od 1945. pa do 21. stoljeća. Predzadnje poglavlje završnog rada posvećeno je opisu projekta *Etnološka i folkloristička građa HAZU* čija je glavna zadaća očuvanje sabrane usmene građe. U zadnjem poglavlju govori se o aktivnostima Matice hrvatske u 21. stoljeću i objavljivanju rukopisnih zbirki *Narodne pjesme iz Luke na Šipanu* Andre Murata, *Narodne pjesme iz Hrvatskog primorja, bakra, Novog Vinodolskog, Krasice* Frana Mikuličića, *Narodne pjesme, pripoviedke, poslovice i zagonetke* Gjura Kamenara, *Narodne pjesme iz Donjeg Doca, Srijana i Biska (Poljica)* Filipa Banića te *Junačke pjesme iz Šipanske Luke, Dubrovnika, Konavala i Orašca* Balda Melokova Glavića.

2. Iz povijesti istraživanja usmene poezije i folklora

Dvije su osnovne karakteristike usmene književnosti: njezina promjenjivost kroz povijest i društvene prilike te njezina održivost, stabilnost, dugotrajnost njezinih žanrova, tema, motiva, epskih modela i poetike. Žanrovi usmene književnosti nisu nešto trajno nego su nastajali u određenim kulturama i mijenjali se kako su se mijenjale kulture i životne okolnosti. Umjesto o stabilnosti, često se govori o kontinuitetu u usmenoj književnosti. Kontinuitet znači da se usmeno prenose naslijeđene vrijednosti iz daleke ili bliže prošlosti. Tu onda imamo i te idealizaciju onog što je staro i što pripada prošlosti. (Bošković-Stulli, Zečević 1978: 41)

Folkloristika i filologija su znanstvene discipline koje se bave proučavanjem usmene književnosti. Folkloristika proučava folklor, a filologija na znanstveni način proučava tekstove. I jedna i druga proučavaju kulturu neke sredine u određenom razdoblju.

Američki znanstvenik Milman Parry i njegov učenik Albert Lord tumače epsko stvaralaštvo pomoću formule. Zanimaju se za improvizaciju smatrajući da stihove ne treba znati napamet i da se stvara prilikom kazivanja. Parry je istraživao epsku poeziju na području bivše Jugoslavije. Formula prema Parryju i Lordu je opseg stiha ili dijela stiha. Svakako se treba složiti s Parryjem i Lordom kada je u pitanju dinamično poimanje epske usmene književnosti. Maja Bošković-Stulli tvrdi da se epska usmena književnost nije stvarala prema ustaljenom klišeju kako bi ju pjevač lakše pamtio. Neki su uvodili formule kako bi pomogli pjevaču, ali i njih treba promatrati u jednoj dinamici, a ne statički i šablonski, lišene kreativnosti. Formule doista ponavljaju neke stalne sadržaje, i kao takve nalaze se i u pisanoj, i u usmenoj književnosti, a posebno u europskoj književnosti. Formule su važnije u usmenoj književnosti i razlikuju se od onih u pisanoj.

Sovjetski književni povjesničar Viktor Maksimovič Žirmunski je analizirajući srednjovjekovnu književnost došao do zaključka kako baš formule omogućuju da tradicijsko prevladava nad individualnim. Ti mali stalni epiteti i ponavljanja, po njegovom mišljenju, stvaraju postupnost, polaganost i usporenost radnje, što je tipično za usmenu književnost. Možemo slobodno kazati da se usmena književnost temelji na formulativnim svojstvima. Žirmunski je naglasio kako junačka epika proizlazi iz povijesti naroda i kako idealizira tu povijest. Prema njegovom mišljenju, epika je arhaična, ali postoje i noviji sižei, a kao takve spominje hrvatsku i srpsku epiku. On negira tezu da su hrvatska i srpska epika nastale pod utjecajem francusko-talijanske viteške književnosti te pod utjecajem germanskih spjevova. (Bošković-Stulli, Zečević 1978: 48-59)

Njemački slavist Alois Schmaus potvrdio je da se formule prenose iz pjesme u pjesmu i iskazuju situacije ili detalje radnje. I sve je nekako mehanički i statično, a formule se zapravo trebaju mijenjati kako se mijenjaju i tradicija i životni uvjeti. Prema Schmausu treba stvoriti nove formule. Formula je sredstvo pomoću kojeg nastaje kompozicija usmene pjesme. Ona služi kao model za stih na metričkoj i gramatičkoj razini. Formula omogućuje ponavljanje sadržaja kako bi se dobila potrebna napetost i dublje umjetničko shvaćanje svijeta. Neka starija istraživanja pokušala su dokazati da kazivači pamte tekstove napamet, te da se tekstovi mijenjaju, jer ih kazivač nije dobro zapamtio. Zapravo se radi o formulativnom načinu postojanja, gdje formule poprimaju razne oblike i pri svakom novom kazivanju se ponovno stvaraju. Svaki žanr ima svoj sustav formule. Međutim, nisu svi žanrovi podjednako podložni formulativnom uobličanju. U žanrove u obliku stiha, kao što su epske pjesme, lakše je ugraditi sustav formule. (Bošković-Stulli, Zečević 1978: 30-38) Svaka nova izvedba može biti vrlo slična prethodnoj, ali opet je to jedna originalna kreacija. Dolazi do promjena na pojedinim razinama kao što su siže i forma stiha.

Oduvijek su oblici usmene književnosti bili isprepleteni s pisanom književnošću, ali je to izraženo u 18. stoljeću, u doba europskog romantizma. Zapravo su romantičari preuzimali iz usmene književnosti arhaične sadržaje, koje su onda preoblikovali prema romantičkim ukusima. Tako je nastao pojam narodna poezija. Kada govorimo o usmenoj književnosti, moramo spomenuti Herderovu zbirku *Volkslieder* objavljenu 1778. u kojoj se nalazi i naša *Asanaginica*.

U toku 18. stoljeća na englesko-škotskom području, zahvaljujući starim baladama koje su prepravljane, nastala je narodna poezija kao spoj usmenih tradicijskih tekstova i književnog uljepšavanja. Dvije najpoznatije zbirke balada iz tog vremena bile su zbirka škotskog pjesnika Jamesa Macphersona i zbirka engleskog pjesnika Thomasa Percyja. I jedna i druga zbirka su prerade i dopune pjesama iz 3., odnosno 16. stoljeća

U svojoj knjizi *Ruska i južnoslavenska junačka epika* Boris Putilov istražio je povezanost ruskih epskih pjesama i južnoslavenskih junačkih pjesama. Njemu su bile važne i sličnosti, ali i razlike, te međusobni odnos dvaju sličnih, a opet različitih sustava epske poezije. Još jednom valja naglasiti da sve teorije o usmenoj književnosti pokušavaju odgonetnuti otkud ta neobjašnjiva sličnost u djelima usmene književnosti raznih naroda širom svijeta. Jedni su se više bavili sižeima i motivima, dok su drugi sličnosti i razlike tražili u tradiciji ili društvenoj sredini. Jednima su bili bliži društveni slojevi u kojima su nastajale epske pjesme i drugi usmenoknjiževni oblici. Drugima je bila bitna stvaralačka snaga i ličnost kazivača koji su slušali i bilježili tekstove.

Pristaša povijesne škole, ruski folklorist Vsevolod Miller, tražio je u starim ruskim epskim pjesmama konkretne povijesne događaje, lokalitete i ličnosti. Miller i njegovi sljedbenici zagovarali su tezu o aristokratskom podrijetlu epskih i ostalih usmenoknjiževnih žanrova koju su preuzeli niži društveni slojevi. Dimitrij Sergejevič Lihačov, veliki poznavalac ruske književnosti, negirao je Millerovu tezu vjerujući da su se folklorni žanrovi usmeno izvodili u svim društvenim slojevima.

Još neki europski narodi smatraju da su niži društveni slojevi preuzeli usmenu poeziju od viših društvenih slojeva. Poznate su i koncepcije Švicarca Eduarda Hoffmana i Johna Meiera, kao i Hansa Naumanna koji su izjavili da se „narodno blago stvara u višim slojevima.“ (Bošković-Stulli, Zečević 1978: 62) Naravno da se ovakva stajališta ne mogu prihvatiti jer se tzv. umjetnička i tzv. narodna poezija stalno isprepliću i utječu jedna na drugu. (Bošković-Stulli, Zečević 1978: 62)

2.1. Hrvatska etnologija i folkloristika

Sabiranje folklornih zapisa u Hrvatskoj među prvima je potaknuo biskup Maksimilijan Vrhovac 1813. godine, ali aktivno prikupljanje folklorne ostavštine započelo je 1877. godine kada je Matica hrvatska objavila *Poziv za sabiranje hrvatskih narodnih pjesama*. (Primorac 2010: 9)

Matica hrvatska i Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti su krajem 19. stoljeća organizirale projekt prikupljanja etnoloških i folklorističkih zapisa na područjima koja su naselili Hrvati i ostali Južni Slaveni. Sabrani etnološki i folkloristički materijali uvršteni su u Matičinu ediciju *Hrvatske narodne pjesme* i u Akademijin *Zbornik za narodni život i običaje*. Na taj način je započeo razvoj etnologije i folkloristike u Hrvatskoj. (Primorac 2010: 9)

Najstarija građa u Odsjeku za etnologiju je *Zbirka Matice hrvatske* koju je Matica darovala *Odboru za narodni život i običaje* 1951. godine. U *Zbirku* su uvršteni: *Požeški zbornik* Vjekoslava Babukića, rukopisne zbirke Ivana Ivaniševića, Tome Kraljevića i Frana Vrbanića iz Slavonije, folklorni zapisi Jakova Volčića iz Istre, rukopisi Matije i Antuna Mažuranića te Romana Bauzera s Kvarnera, rukopisne zbirke Matije Bana, Šime Ljubića i Nikole Tommasea iz Dalmacije. U *Zbirci* prevladavaju narodne pjesme, ali osim njih *Zbirka* sadrži i poslovice, pripovijetke, opise običaja i zagonetke. Odabrane pjesme iz *Zbirke Matice hrvatske* tiskane su u Matičinoj ediciji *Hrvatske narodne pjesme*. *Zbirka Matice hrvatske* privukla je interes znanstvenika iz Amerike te su danas, zahvaljujući njima, neke od hrvatskih narodnih pjesama dostupne na Sveučilištu Harvard (Primorac, 2010: 13-16).

3. Iz povijesti *Matice hrvatske*

Matica hrvatska je institucija zadužena za očuvanje i daljnji razvoj hrvatske kulture, književnosti i tradicije. Osnovana je 1842. godine pod imenom Matica ilirska. Njezin je osnutak potaknuo Ljudevit Gaj, jedan od glavnih sudionika ilirskog pokreta. Matica hrvatska podupirala je ideje ilirskog pokreta od kojih su najvažnije buđenje nacionalne svijesti i prosvjećivanje naroda. Matica je u početku bila dio Ilirske čitaonice i njezina je glavna zadaća bila objavljivanje knjiga na hrvatskom jeziku. Janko Drašković bio je ujedno i prvi predsjednik Čitaonice i prvi predsjednik Matice. Prvo djelo koje je objavila Matica ilirska bilo je *Osman* Ivana Gundulića, u kojem je Ivan Mažuranić nadopunio XIV. XV pjevanje. Djelo je objavljeno 1844. godine. Ilirska čitaonica je privremeno morala prestati s radom 1843. godine zbog političkih razloga i upravo tada je Matica hrvatska postala samostalno društvo. Matica je ubrzo ostvarila suradnju s društvima u Pragu, Lavovu, Ljubljani i Novom Sadu (Smičiklas, Marković 1892: 4-59).

Matica hrvatska objavila je brojna djela poznatih književnika poput Dimitrija Demetera, Ksavera Šandora Gjalskog, Eugena Kumičića, Vjenceslava Novaka, Augusta Šenoa i Adolfa Vebera Tkalčevića. Matica je objavila i brojne kritičke članke, rasprave i prijevode književnih djela. Matica hrvatska zaslužna je za pokretanje časopisa *Vienac* koji promiče umjetnost, znanost i kulturu. Matičina glasila prije *Vienca* bila su *Kolo* i *Neven*. Književno umjetnički časopis *Kolo* s radom je započeo 1842., a uređivali su ga Dragutin Rakovac, Stanko Vraz, Ljudevit Vukotinović, Andrija Torkvat Brlić i Mirko Bogović. *Neven* je bio zabavno poučni časopis koji je izlazio u razdoblju od 1852. do 1858. godine, a njegovi urednici bili su Mirko Bogović, Josip Praus i Vinko Pacel. (Smičiklas, Marković 1892: 4-59).

Stanko Vraz, književnik rođen u Sloveniji, bavio se proučavanjem narodnog pjesništva južnih Slavena. Stanko Vraz je objavio zbirku slovenskih narodnih pjesama pod nazivom *Narodne pjesni ilirske, koje se pjevaju po Štajerskoj, Krajnskoj, Koruškoj i zapadnoj strani Ugarske* 1839. U suradnji s Dragutinom Rakovcem i Ljudevitom Vukotinovićem Vraz je 1842. godine pokrenuo časopis *Kolo* s podnaslovom *Članci za literaturu, umjetnost i narodni život*. Urednici prvih triju knjiga časopisa bili su Rakovac, Vukotinović i Vraz. *Kolo* je 1847. godine postalo glasilo Matice hrvatske. Stanko Vraz imenovan je tajnikom Matice te je uredio IV., V., VI. i VII. knjigu. Urednik VIII. knjige *Kola* bio je Andrija Torkvato Brlić, a zadnju IX. knjigu uredio je Mirko Bogović. (Banov 2020: 14-15) U časopisu *Kolo* objavljena je 1843. godine Vrazova zbirka *Narodne pesme Harvatah*. Prvi dio zbirke zove se *Iz Primorja*, drugi *Iz Istrie*, a treći *Iz Austrije i Ugarske*. *Kolo*, iznimno važan časopis za hrvatski narodni preporod u

Hrvatskoj, prestao je izlaziti 1853. godine. Vraz je Matici ostavio prikupljene rukopisne zbirke narodnih pjesama te svoje zbirke lirskih pjesama. U časopisu *Kolo* objavljen je i Vrazov članak *Narodne pjsme bugarske* kojim je htio upoznati Hrvate s bugarskim usmenim pjesništvom. Stanko Vraz nije se slagao s Vukom Karadžićem da bi sve narodne pjesme trebale biti napisane epskim desetercem. Vraz je smatrao da bi sve pjesme trebalo zapisati u njihovom izvornom obliku. Nedostatak novčanih sredstava Vrazu je onemogućavao objavljivanje prikupljenih narodnih pjesama. Neke od narodnih pjesama koje je sakupio objavljene su tek nakon njegove smrti, a neke nisu nikada objavljene. Stanka Vraza se zbog njegove posvećenosti sabiranju, zapisivanju i proučavanju narodnih pjesama smatra jednim od prvih folklorista u Hrvatskoj. (Sapunar Knežević, Togonal 2020)

Šenoin *Vienac izabranih pjesama hrvatskih i srbskih* objavljen je 1873., a njegova *Antologija pjesništva hrvatskoga i srpskoga, umjetnoga i narodnoga* 1876. godine. Šenoa je pjesme u *Antologiji* podijelio na lirske i epske, a one se onda još dalje dijele na manje podskupine. Osim te podjele, postoji i podjela na narodne i umjetne pjesme. Narodne lirske pjesme podijelio je na: „ljubavne pjesme, pjesme od kola, pjesme svatovske, pjesme koledarske, kraljičke i dodolske, pjesme žetelačke i od prela, pjesme pobožne, sljepačke i naricaljke, pjesme razne i šaljive“ (Banov 2020: 45- 46). Šenoa je za svaku pjesmu naveo područje na kojem je nastala kao i vrijeme nastanka. (Banov 2000: 20) Maja Bošković-Stulli usporedila je obje Šenoine antologije i zaključila da u njima prevladavaju lirske pjesme od kojih su mnoge na čakavskom i kajkavskom narječju te lirsko epske vrste poput balada i romanci. (Banov 2000: 39-40)

August Šenoa bio je urednik časopisa *Vienac* od 1874. do 1881. godine. Potpredsjednikom Matice hrvatske imenovan je 1877. godine. (Smičiklas, Marković 1892: 175)

4. Zbirke koje su prethodile *Matičnim* zbirkama

Hrvatske narodne pjesme smatraju se dijelom kulturne baštine. Već se u *Zborniku Nikše Ranjine*, zbirci pjesama koja je ostala u rukopisu, mogu pronaći hrvatske narodne pjesme. *Zbornik* je nastao u Dubrovniku početkom 16. stoljeća, a u njemu prevladavaju ljubavne pjesme. U svoj *Zbornik* Ranjina je uvrstio pjesme Šiška Menčetića i Džore Držića, ali i brojnih drugih autora čiji je identitet ostao nepoznat. (Mlač 1972: 8-9)

Hrvatski plemić i pjesnik Fran Krsto Frankopan napisao je zbirku narodnih pjesama *Dijačke junačke*. Zbirka se sastoji od šest lirskih pjesama pisanih desetercem. Nijemac, čiji identitet nije otkriven, sakupio je i zapisao nekoliko narodnih pjesama na hrvatskom i srpskom jeziku koje je objedinio u *Erlangenskom rukopisu* 1730 godine. Rukopis se sastoji od 217 pjesama među kojima prevladavaju junačke pjesme. Đuro Ferić zapisivao je narodne pjesme s ciljem njihova prevođenja na druge jezike.

Među najstarijim pripovjednim pjesmama na hrvatskom jeziku su pjesme dugog stiha, poznatije pod nazivom bugarštice. Neke od tih bugarštica objavio je Franz Miklosich u knjizi *Beiträge zur Kenntniss der slavischen Volkspoesie*, a ostatak bugarštica objavili su Baltazar Bogišić u knjizi *Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa*, Miroslav Pantić u zbirci *Narodne pesme u zapisima XV-XVIII veka* te Vladan Nedić u zbirci *Bugarštice* (Mlač 1972: 8-9). Zbirka bugaršćica koju je 1978. priredio Josip Kekez doživjela je do danas tri izdanja.

Prva novija zbirka sabranih hrvatskih narodnih pjesama objavljena je 1842. godine i zvala se *Tamburaši ilirski* ili *Narodne pjesme ilirske*. Zbirka sadrži narodne pjesme prikupljene na području Slavonije. Urednik zbirke je Mato Topalović, hrvatski svećenik i književnik. (Topalović 1842: 6) Luka Ilić, svećenik i pjesnik, prikupio je mnoštvo narodnih pjesama u Slavoniji. Samostalno je objavio dvije zbirke pod naslovom *Slavonske varoške narodne pjesme*, a preostale dvije zbirke narodnih pjesama predao je Matici hrvatskoj. Sve četiri zbirke tiskane su u razdoblju od 1844. do 1847. godine. Ilićeva knjiga, *Narodni slavonski običaji*, objavljena je 1846. godine, a u njoj su opisani narodni običaji, vjerovanja te tradicionalni slavonski plesovi. (Horvat i Buljan 2018)

Zbirka *Pěsme s dodatkom narodnih pěsamah puka hárvatskoga* Ivana Kukuljevića Sakcinskog objavljena je 1847. godine. Zbirka sadrži pjesme na štokavskom, kajkavskom i čakavskom narječju. Sakcinski je u predgovoru zbirke izrazio nezadovoljstvo zbog malog broja prikupljenih narodnih pjesama i izjavio da ostali europski narodi još uvijek nisu upoznati s hrvatskom usmenom književnošću. (Baran 2021: 45- 48)

Karel Štrekelj je za Maticu slovensku uredio zbirku pod nazivom *Slovenske narodne pesmi*. U zbirku je uvršten i dio pjesama koje je prikupio Stanko Vraz. Zbirka se sastoji od 8686 pjesama među kojima je i 686 hrvatskih narodnih pjesama na kajkavskom narječju. U razdoblju od 1856. do 1877. godine tiskano je 18 knjiga koje sadržavaju hrvatske narodne pjesme. (Mlač 1972: 10, 13)

5. Matičin Poziv za sabiranje hrvatskih narodnih pjesama

S obzirom da je Matica hrvatskoj početkom sedamdesetih godina 19. stoljeća već bilo pristiglo nekoliko rukopisnih zbirki hrvatskih narodnih pjesama, Matica je odlučila objaviti zbornik koji bi objedinio sve prikupljene pjesme. *Poziv za sabiranje hrvatskih narodnih pjesama* Matica hrvatska je objavila 1877. godine. U njemu je pozvala sve književnike, svećenike, učitelje i znanstvenike da se odazovu i pomognu u sabiranju hrvatskih narodnih pjesama. Svima koji su odvojili vrijeme i sudjelovali u sakupljanju pjesama, Matica je obećala novčanu naknadu. (Predgovor Prvoj knjizi *Hrvatske narodne pjesme* 1896: 515-516)

Ivan Kukuljević Sakcinski, tadašnji predsjednik Matice hrvatske, darovao je Matici sve zbirke narodnih pjesama koje je posjedovao. Među njima se posebno ističe zbirka Niccole Tommasea s oko 300 pjesama sakupljenih u Dalmaciji, od kojih je najviše junačkih. Mihovil Pavlinović dao je Matici hrvatskoj svoju zbirku *Hrvatske narodne pjesme* u kojoj se nalaze pjesme prikupljene u Istri, Dalmaciji, Bosni i Hercegovini. Zbirka ima više od 1400 pjesama od kojih su većina ženske pjesme. Matica hrvatska dobila je i rukopisnu zbirku Šime Ljubića koju sačinjavaju narodne pjesme s Hvara te zbirku Luke Ilića koja se sastoji od junačkih i ženskih pjesama prikupljenih u Slavoniji. Franjo Kuhač poklonio je Matici hrvatskoj zbirku narodnih pjesama koje je prikupio u raznim dijelovima Hrvatske. (Predgovor Prvoj knjizi *Hrvatske narodne pjesme* 1896: 515)

5.1. Upute za zapisivanje narodnih pjesama

Snažni odaziv za sabiranje hrvatskih narodnih pjesama potaknuo je Maticu hrvatsku na objavljivanje pet pravila za zapisivanje pjesama. Pravila daju smjernice zapisivačima za znanstveno utemeljen postupak bilježenja usmene poetske građe:

1. Pjesma se mora zapisati od riječi do riječi onako kako ju je kazivač kazivao. Ako je kazivač pri kazivanju pjesme počinio neku gramatičku grešku, zaboravio tekst ili nadodao neke riječi, ne treba ga ispravljati.

2. Tekstove starijih ženskih pjesama teže je razumjeti jer nisu zapisane u cijelosti. To ne predstavlja nikakvu zapreku za kazivača, ali sabirateljima onemogućava detaljnu analizu pjesama pa oni ponekad uređuju zapisane pjesme. Naknadno uređivanje pjesama nije dopušteno jer pjesme na taj način gube svoju autentičnost.

3. S obzirom da se narodna pjesma prenosi od jednog do drugog kazivača, duljina pjesme se mijenja. Ista pjesma ne sadržava uvijek isti broj riječi. Ovisno o kazivaču, ista pjesma ponekad će biti dulja, a ponekad kraća. To zapisivača ne treba zabrinjavati. Možda će se čak

dogoditi da se zapisivač već susreo sa sličnom pjesmom, ali na to se ne treba obazirati nego treba zapisati pjesmu. U slučaju da kazivač ne zna tekst pjesme u cijelosti pa dodaje svoje riječi, takvu pjesmu je sabiratelj također dužan zabilježiti.

4. U mnogim pjesmama, posebno junačkim, opjevane su neke situacije iz stvarnog života. Zapisivač treba provjeriti je li pjesma inspirirana istinitim događajem. Postoje ženske pjesme koje se pjevaju uz određene narodne običaje i to je potrebno naglasiti kod takvih pjesama.

5. Zapisivači su dužni zabilježiti ime kazivača i mjesto kazivanja pjesme. Sabiratelj može navesti najvažnije podatke o kazivaču koji mu je otpjevao nekoliko pjesama. (prema: Mlač 1972: 10)

Zahvaljujući ovim smjernicama Matica hrvatska je do kraja 1896. godine prikupila 157 zbirki s više od 24.500 hrvatskih narodnih pjesama. Matica je u razdoblju od 1896. do 1950. godine objavila jedanaest knjiga *Hrvatskih narodnih pjesama* u kojima se nalaze 1802 pjesme (Mlač 1972, 11).

6. Tiskane zbirke *Matice hrvatske*

Matica hrvatska je u razdoblju od 1896. do 1899. godine tiskala četiri knjige *Junačkih pjesama*. Ivan Broz i Stjepan Bosanac zajedno su uredili *Prvu knjigu*, a ona je objavljena 1896. godine i sadržava 127 pjesama. *Prva knjiga* sadrži mitološke pjesme s motivima kršćanstva. (Zvonar, 2014: 490-492) Naslovi nekih od tih pjesama su *Marija i Židovi*, *Sestra svetog Lovrenca*, *Hrist i grješnik*. Većina tih pjesama spjevana je u sedmercima i osmercima. U *Prvoj knjizi* osim mitoloških pjesama s motivima kršćanstva, imamo i mitološke pjesme s motivom preobrazbe. Nazivi nekih od tih pjesama su *Zmaj mladoženja*, *Zmija mladoženja*, *Ženidba guje šarovite* i *Soko mladoženja*. U tim pjesmama opisana je preobrazba životinja u čovjeka nakon koje čovjek ili premine ili ostaje ljudsko biće. Ostatak pjesama u *Prvoj knjizi* govori o izmišljenim povijesnim osobama i događajima. (Broz, Bosanac, 1896: 80-100)

Drugu knjigu je samostalno uredio Stjepan Bosanac. Ona je tiskana 1897. godine i sadrži ukupno 74 pjesme. *Druga knjiga* donosi pjesme o Marku Kraljeviću, junaku hrvatske epske poezije. U pjesmi *Smrt Marka Kraljevića* Marko je na samrti odlučio kome će ostaviti svoje bogatstvo. (Bosanac 1897: 313-316) Prve pjesme o Marku Kraljeviću nastale su u Srbiji i Makedoniji. Kasnije su se pojavile i u Hrvatskoj i Sloveniji, ali to više nisu bili originalni tekstovi pjesama već varijante pjesama koje su nastale po uzoru na originale, a u kojima su izmijenjeni mjesto i vrijeme radnje te imena osoba. Kao primjer se može navesti pjesma *Marka Kraljevića prevarila djevojka* u kojoj je Marko zapalio ogranj na Jančinim grudima nastojeći saznati je li Janica stvarno mrtva ili samo glumi. (Bosanac 1897: 58-60) Postoji još jedna verzija te pjesme pod naslovom *Djevojka tvrda u skušnji* koju je zabilježio Đuro Deželić. U Deželićevoj verziji glavni junaci su Mara i Ivo, a Ivo se pri otkrivanju istine koristi istim metodama kao i Marko. U *Drugoj knjizi* dominira epski deseterac. Jedino je stih u pjesmi *Marko Kraljević poljubi vjerenicu, a ona ga nije poznala* petnaesterac, a pjesme *Marko Kraljević prevari Arapku djevojku* i *Marko Kraljević i Minja Kosturanin* su bugarštice, pripovjedne pjesme u petnaesteru ili šesnaesteru. (Zvonar 2014: 492-495)

Urednik *Treće i Četvrte knjige Junačkih pjesama* je Luka Marjanović. Drugi naziv za *Treću* i *Četvrtu* knjigu su *Muhamedovske pjesme*. *Muhamedovske pjesme* prikupljene su na području Bosne. *Treća knjiga* tiskana je 1898. godine i u njoj se nalazi 25 pjesama. Neki od kazivača narodnih pjesama iz *Treće knjige* su Mehmed Kolaković, Salko Vojniković-Pezić, Ibrahim Karabegović, Ibrahim Topić i Ahmet Čaušević. Jedan od glavnih likova u pjesmama Mehmeda Kolakovića je Mustajbeg. Mustajbeg nije bio plemenita roda, ali je zahvaljujući svojoj hrabrosti i sposobnostima postao upravitelj Like i Krbave. Ličani su ga poštovali, divili

mu se te ga molili za pomoć u teškim situacijama. Ahmet Čaušević je primjer kazivača kojemu je bilo dovoljno samo jednom čuti pjesmu i odmah bi je znao napamet. Sve narodne pjesme koje su znali, Ibrahim Karabegović i Salko Vojniković-Pezić, naučili su od muških članova svoje obitelji ili od susjeda. (Marjanović 1898, XIV-XX) Veliki broj pjesama iz *Treće knjige* nastao je u vrijeme kada se vodio rat između kršćana i Turaka. Kršćani su se zalagali za oslobođenje svojih zemalja koje su bile pod turskom vlašću.

Najčešći motivi u tim pjesmama su: otmice, ubojstva, dvoboji i osvete. Velika pozornost posvećena je turskim junacima, ali i ženskim likovima. Turski junaci prikazani su kao hrabriji, sposobniji, lukaviji i iskusniji u usporedbi s kršćanskim junacima. Oni su idealizirani. Primjer su savršenstva. U pomoć im često priskače krčmarica koja je zbog nekoliko zlatnika spremna odreći se vlastite obitelji. U pojedinim pjesmama glavne junakinje su turske djevojke koje su vješte s oružjem, znaju jahati, sudjeluju u bitkama i svojim sposobnostima zasjenjuju turske momke. Začetnicom takvih pjesama smatra se *Ajka blidolika*. Neki tvrde da je ona pjevala narodne pjesme koje su drugi slušali i pamtili i na taj način godinama prenosili jedni drugima, a neki pak tvrde da je nekome dala knjigu u kojoj su bile zabilježene mnoge pjesme. U *Trećoj knjizi* dominiraju opisi odijevanja djevojke, razgovora između junaka, njihovih misli i ideja, ali i opisi naoružanja junaka. Sve pjesme sastoje se od tri dijela, a to su: uvod, glavni dio i završetak. (Marjanović 1898, XXXIV- XXXVIII)

Četvrta knjiga tiskana je 1890. godine i također sadrži 25 pjesama. Ona obuhvaća carske, ličke i mađarske pjesme u kojima su prikazani islamski vladari i heroji te njihovi neprijatelji. U *Četvrtoj knjizi* prevladava epski deseterac, ali u nekim pjesmama može se pronaći i jedanaesterac. U pjesmama u *Četvrtoj knjizi* također su opjevane nebitne ličnosti i događaji iz povijesti. Likovi su podijeljeni na dobre i loše, a velika pozornost pridaje se herojskim pothvatima muslimanskog stanovništva u Bosni. Odabrane junačke pjesme, koje je Matica hrvatska tiskala u četiri knjige, potječu od različitih kazivača. Pri uređivanju pjesama Luka Marjanović se pridržavao pravila da pjesme smije samo neznatno izmijeniti kako bi i kazivači pjesama mogli potvrditi da je riječ o pjesmama koje su oni kazivali. (Marjanović 1898, L-LVI)

Nikola Andrić, književni povjesničar i prevoditelj, za Maticu je uredio *Petu, Šestu, Sedmu, Osmu, Devetu i Desetu* knjigu iz zbirke *Hrvatske narodne pjesme*. Peta knjiga nazvana je *Romance i balade*, šesta *Pričalice i lakrdije*, sedma *Ljubavne pjesme*, osma *Uskočke i hajdučke pjesme*, deveta *Historijske, krajiške i uskočke pjesme* i deseta *Haremske pričalice i bunjevačke groktalice*. Na zadnjim stranicama svake knjige nalaze se imena kazivača pjesama, zapisivača i nazivi zbirki iz kojih su narodne pjesme preuzete. (Delić 1997: 81)

Peta knjiga nosi naslov *Romance i balade*. Objavljena je 1909. godine i sadrži ukupno 251 pjesmu u kojoj su opisani problemi između bračnih parova i članova obitelji. Balade u *Petoj knjizi* govore o tamnim stranama čovjeka: incestima, silovanjima, dvobojima, ubojstvima, nesrećama, umiranju, kletvama, zavisti i pohlepi. Nerazumijevanje članova obitelji, njihova ravnodušnost i sebičnost najčešće dovode do nesretnog kraja. Tragični završetak je rezultat sudbine ili pogrešnih čovjekovih odluka. Balade u *Petoj knjizi* predstavljaju reakciju kolektiva na postupke pojedinca. Kolektiv je šokiran i užasnut zločinima koje je počinio pojedinac. U baladama se osuđuju ljudske slabosti i mane. Elementi strave, užasa i jeze pomažu u pročišćenju tijela i duše svakog člana zajednice. Zahvaljujući pročišćenju članovi zajednice lakše prihvaćaju okrutne zločine koji bi mogli uništiti njihovu skladnu svakodnevicu. Balade koje imaju mračan i tajanstven ugođaj podsjećaju na gotski roman koji se javio u Engleskoj u 18. stoljeću. (Zvonar 2014: 498-501)

Šesta knjiga pod naslovom *Pričalice i lakrdije* tiskana je 1914., a sadržava 138 pjesama. Posvećena je hrabrim i plemenitim ženskim likovima. Pjesme u *Šestoj knjizi* mogu se podijeliti na lirske i lirsko-epske koje sadrže radnju, ali se ne mogu nazvati baladama i romancama. U većini pjesama *Šeste knjige* stih je epski deseterac, a u ostalim pjesmama zastupljeni su šesterac, sedmerac, osmerac i trinaesterac. Pod nazivom „pričalice“ Nikola Andrić podrazumijeva pjesme u kojima su opisane dogodovštine u kojima su sudjelovali ženski likovi, a kraj je sretan. „Lakrdija“ za Andrića predstavlja pjesmu koja opisuje neku anegdotu, a njezin cilj je nasmijati ljude. Jedna od pjesama u *Šestoj knjizi* je *Ljubeći udovice učinio zadužbinu*. U toj pjesmi glavni lik je počinio nekoliko težih grijeha kao što su ubojstvo, krađa i preljub te se pokušao iskupiti za te grijeha. (Zvonar 2014: 501-504)

Sedma knjiga nazvana je *Ljubavne pjesme*. Objavljena je 1929. godine, a u njoj se nalazi ukupno 520 pjesama. Ona sadrži lirske pjesme od kojih je većina ispjevana epskim desetercem, a tek manji broj pjesama osmercem. Narodne pjesme u *Sedmoj knjizi* Andrić je podijelio na: „djevojačke“, „momačke“, „porodične“, „pričalice“, „šaljive i „satirične“. Tema pjesama u *Sedmoj knjizi* je ljubav. Romantična ljubav između muškarca i žene opjevana je u „djevojačkim“ i „momačkim“ pjesmama. „Porodičnim“ pjesmama nazivaju se pjesme u kojima su opisani odnosi između članova obitelji. „Pričalice“ donose sažet i komičan prikaz ljubavi. U „šaljivim“ i „satiričnim“ pjesmama ljubav je prikazana na duhovit i zabavan način. (Zvonar 2014: 504-505)

Uskočke i hajdučke pjesme naslov je *Osme knjige*. Tiskana je 1939. i sadrži 30 pjesama. Najpoznatije pjesme iz *Osme knjige* su *Ive vara dva duždeva sina* i *Maleta hajduk ukopava*

svatove koje je pobio. Glavni lik u pjesmi *Ive vara dva duždeva sina* je Ive kojeg su zarobili Mlečani i koji je zahvaljujući svojoj domišljatosti uspio pobjeći Mlečanima. (Zvonar 2014: 506)

Naslov *Devete knjige* je *Historijske, krajiške i uskočke pjesme*. Tiskana je 1940., a sadrži 29 pjesama među kojima prevladavaju uskočke pjesme. *Deveta knjiga* nadovezuje se na *Osmu knjigu* i u njoj su obrađene iste teme kao i u *Osmoj knjizi*. Jedan od primjera iz *Devete knjige* je pjesma *Ilija izbavlja očevu čelenku* u kojoj je junak Ilija otkrio ubojicu svog oca i usmrtio ga. (Zvonar 2014: 506)

Deseta knjiga pod nazivom *Haremske pričalice i bunjevačke groktalice* objavljena je 1942. i u njoj se nalazi 105 pjesama. Ona sadrži balade i romance. „Haremskim pričalicama“ nazivaju se pjesme koje pjevaju muslimanke, a groktalice su pjesme koje izvode Hrvati Bunjevci. Žene koje se ostvaruju u ulozi djevojke, supruge i majke su glavne junakinje u „haremskim pričalicama“. Kao primjer pjesme iz *Desete knjige* može se navesti pjesma *Seka Atlagića i Mumin trgovac*. Pjesma govori o vjenčanju mlade djevojke i starijeg muškarca koje se nije održalo jer se djevojka predomislila i pobjegla s drugim mladićem. (Zvonar 2014: 506)

Godine 1950. tiskano je 478 kajkavskih pjesama, a one se neslužbeno svrstavaju u *Jedanaestu knjigu*. Urednik *Jedanaeste knjige* je Vinko Žganec (Mlač 1972, 14-15).

Sve narodne pjesme objavljene u *Petoj, Šestoj, Sedmoj i Desetoj knjizi* nazivaju se ženskim pjesmama. U ženskim su pjesmama glavne junakinje najčešće žene. Glavna junakinja predstavlja sve druge žene koje imaju svoje mjesto u obitelji, među prijateljima, ali i u cijelom kolektivu. Fizički izgled žene nije opisan, a ne spominje se ni njezino ime. Mi je upoznajemo kroz njezine osjećaje i način na koji se odnosi prema članovima svoje obitelji i prijateljima. Najčešće teme u *Petoj, Šestoj, Sedmoj i Desetoj knjizi* su: svekrva koja maltretira snahu, žena koja mora dokazati odanost svom suprugu, suprug koji prisustvuje vjenčaju svoje voljene, žene koje se oblače i ponašaju kao muškarci (Delić 1997: 88).

Nikola Andrić smatra da su upravo žene odigrale važnu ulogu u prenošenju narodnog pjesništva. Kazivačice pjesama iz *Pete i Šeste knjige* su većinom žene starije životne dobi. Skoro polovica ženskih pjesama je nastala na Hvaru, Braču, Korčuli, Šipanu te u Makarskom primorju. Andrić će kasnije zaključiti da duljina pjesama ovisi o tome kako se kazivačice osjećaju u tom trenutku. Zbog toga će iste pjesme ponekad biti duže, a ponekad kraće. Zbirke ženskih pjesama sastoje se od pjesama preuzetih iz više od šezdeset rukopisnih zbirki te pjesama iz rukopisa Mihovila Pavlinovića i Balda Melkova Glavića. (Delić 1997: 83-85)

6.1. Klasifikacija pjesama u zbirkama

U hrvatskoj književnosti prvu polovicu 20. stoljeća obilježilo je objavljivanje usmene građe koja je prikupljena Matičinom akcijom 1877. godine. Sabrani usmeni zapisi objavljeni su u ukupno jedanaest knjiga koje je Matica hrvatska tiskala u periodu od 1896. do 1950. godine. Tiskano je oko 1300 pjesama, a podijeljene su na junačke i ženske. (Banov, 2020: 47)

Lirske narodne pjesme se poistovjećuju sa ženskima, a epske narodne pjesme s junačkima. U lirskim narodnim pjesmama važna je melodija. Lirske pjesme su vesele i poletne te povezane s plesom. One nastoje probuditi emocije kod slušatelja prikazujući ljudska raspoloženja, želje, vrline i mane. U epskim narodnim pjesmama opjevani su stvarni događaji iz prošlosti. Epske narodne pjesme podsjećaju na recitaciju i izvode se uz pratnju gusli ili nekog drugog instrumenta. U epskim je pjesmama prisutna poruka (Mlač 1972: 23-27).

Pjesme koje su kazivali muškarci smatrale su se muškim, a pjesme koje su kazivale žene smatrale su se ženskim pjesmama. Da to nije točno, dokazao je Andrić na primjeru mladića iz Imotske krajine te s Hvara i Lastova koji su kazivali lirske pjesme i djevojaka koje su kazivale epske pjesme. (Delić 1997: 85)

Vuk Stefanović Karadžić je narodne pjesme podijelio na ženske, muške i pjesme na međi. Nikola Andrić je prihvatio Vukovu podjelu, ali je umjesto njegovih pjesama na međi uveo podjelu na polumuške i poluženske pjesme. Može se primijetiti da u Matičinim zbirkama narodnih pjesama, čiji je urednik upravo Andrić, osim muških i ženskih ima i dosta lirsko-epskih pjesama. Te lirsko-epske pjesme Andrić je nazvao baladama i romancama. Fra Ivan Jukić složio se s Vukovom podjelom narodnih pjesama na ženske i junačke, ali je umjesto naziva pjesme na međi upotrijebio naziv junačko-ženske pjesme. (Mlač 1972:15) Tvrtko Čubelić uveo je podjelu lirskih pjesama na: „I Prigodne pjesme, II Mitološke pjesme, III Ljubavne pjesme, IV Šaljive i podrugljive pjesme, V Pjesme o narodnoj revoluciji i izgradnji“ (Mlač 1972: 15-17).

Podjela narodnih pjesama na junačke i ženske prisutna je u svih deset knjiga iz Matičine edicije *Hrvatske narodne pjesme*. Tu je podjelu prvi zanemario Vinko Žganec, kada je u *Jedanaestu knjigu Hrvatskih narodnih pjesama*, uveo podjelu na lirske i epske pjesme. U *Narodnim lirskim pjesmama* Olinka Delorka i *Narodnim epskim pjesmama* Olinka Delorka i Maje Bošković-Stulli iz edicije *Pet stoljeća hrvatske književnosti* također je prisutna podjela na lirske i epske pjesme. (Banov 2020: 47) Osim glavne podjele na lirske i epske pjesme, Delorko je narodne pjesme podijelio s obzirom na tematiku i motive iako je u predgovoru spomenuo tipove kao na primjer: "... balade, romance, legende, molitve i basne, ljubavne i mitološke

pjesme te pjesme različitog sadržaja, obredne, žetelačke, uspavanke, svatovske, vojničke i šaljive pjesme...” (Banov 2020: 48) Stipe Botica je pjesme u ediciji *Stoljeća hrvatske književnosti* podijelio u dvije skupine. U prvu je skupinu svrstao pjesme koje su nastale do završetka 18. stoljeća, a u drugu pjesme koje su nastale od početka 19. pa do kraja 20. stoljeća. Krešimir Mlač u antologiji *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike* zagovara podjelu na lirske i epske pjesme te naglašava važnost obrednih lirskih pjesama koje su povezane s narodnim običajima (Banov 2020: 47-49).

Matičini urednici nisu vodili evidenciju o tome koliko narodnih pjesama su prikupili. To je izašlo na vidjelo 1942. godine kada je Matica hrvatska izjavila da su *Hrvatske narodne pjesme* najveća zbirka narodnih pjesama koje su prikupljene i objavljene među hrvatskim i srpskim narodom. Ta tvrdnja nije točna jer je Matičina zbirka *Hrvatskih narodnih pjesama* sadržavala otprilike 1300 pjesama, a Vuk Stefanović Karadžić je samostalno objavio 2015 narodnih pjesama. Iako je većina narodnih pjesama ostala u rukopisu, najveći uspjeh Matice hrvatske je to što je uspjela sačuvati narodne pjesme do 21. stoljeća i tako znanstvenicima, posebno djelatnicima Instituta za narodnu umjetnost u Zagrebu, omogućila njihovo proučavanje (Mlač 1972: 12).

Vuk Karadžić uređivao je narodne pjesme koje je objavio, a vjeruje se da je to činio kako se ne bi moglo dokazati da je riječ o pjesmama koje možda nisu srpskog podrijetla. Vuk nije zapisao imena kazivača kao ni mjesta u kojima su pojedine pjesme zabilježene. U njegovim se pjesmama mogu prepoznati motivi karakteristični za hrvatsko narodno pjesništvo. S obzirom da se rijetko dogodi da jedan narod preuzme narodne motive drugog naroda, smatra se da je Vuk preuzeo i neke hrvatske pjesme i označio ih kao srpske. (Mlač 1972: 12-13)

7. Rukopisi *Stare zbirke*

Matičina i Akademijina akcija sabiranja etnološke i folklorističke građe, osnutak *Odbora za narodni život i običaje*, pokretanje *Zbornika za narodni život i običaje* te objavljivanje djela *Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu* Antuna Radića krajem 19. stoljeća pridonijeli su razvoju etnološke i folklorističke znanosti. Daljnja istraživanja vezana za etnologiju i folkloristiku u 20. stoljeću odvijala su se na Odsjeku za etnologiju i Institutu za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu (Primorac 2010: 9-10).

Odbor za narodni život i običaje Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti utemeljen je 1888. godine s ciljem proučavanja kulture južnoslavenskih naroda, posebice Hrvata. Zaslužan je za pokretanje *Zbornika za narodni život i običaje*, prvog etnološkog časopisa u Hrvatskoj, koji je počeo izlaziti 1896. godine (Primorac 2010: 9).

Stara zbirka obuhvaća građu prikupljenu od posljednjih desetljeća 19. stoljeća pa do kraja Drugog svjetskog rata. Napisana je po uzoru na Radićevu *Osnovu za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu*, a danas se nalazi u Odsjeku za etnologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. *Stara zbirka* sadržava brojne tekstove o kulturi naroda, narodnim obredima i običajima, narodnoj medicini i folklornim plesovima. Dio građe iz *Stare zbirke* objavljen je u *Zborniku za narodni život i običaje* (Primorac 2010: 10, 18, 25).

Petar Draganović je autor rukopisne zbirke SZ 126 koja je uvrštena u *Staru zbirku*. Zbirka SZ 126 posljednja je zbirka za koju se sa sigurnošću da je u *Odbor za narodni život i običaje* pristigla 1907. godine. Poslije 1907. godine prestala su se bilježiti imena autora kao i naslovi rukopisa te godine nastanka i primitka rukopisa. Rukopisi koji su u *Odbor za narodni život i običaje* nakon 1907. godine označeni su samo brojevima. To potvrđuju i rukopisne zbirke označene brojevima od 181 do 247 za koje se ne zna kada su nastale, ali se vjeruje da su u *Odbor za narodni život i običaje* pristigle između 1918. i 1945. godine. Za rukopise označene brojevima od 249 do 258 smatra se da su *Odboru* poslani tek nakon 1945. godine (Primorac 2010: 18).

Nova zbirka je pohranjena u Odsjeku za etnologiju. Sastoji se od građe iz područja folkloristike, etnologije, antropogeografije i etnomuzikologije, koja se prikupljala od 1945. godine pa sve do 21. stoljeća (Primorac 2010: 11).

8. Projekt *Etnološka i folkloristička građa HAZU*

Suradnja između Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i Instituta za etnologiju i folkloristiku započela je 2002. godine nakon što je Ministarstvo znanosti i obrazovanja dalo dopuštenje za projekt *Etnološka i folkloristička građa HAZU: zaštita, obrada i kritičko objavljivanje*. Proučavanje, objavljivanje i očuvanje prikupljene etnološke i folklorističke građe, smještene u Odsjeku za etnologiju, bilo je glavna svrha projekta. Projekt se odvijao na Odsjeku za etnologiju HAZU. Suradnici na projektu proučili su građu *Stare zbirke*, *Nove zbirke* i Matičinih rukopisnih zbirki. Zahvaljujući računalima i računalnim programima uspješno su dokumentirali građu. Dostupnost građe u digitalnom obliku omogućilo je njezino lakše proučavanje, ali i pisanje stručnih i znanstvenih radova. Za vrijeme trajanja projekta prikupljena je i dodatna građa koja je pri završetku projekta dodana *Novoj zbirci*. Rezultat projekta je objavljivanje 55. knjige *Zbornika za narodni život i običaje* u kojoj je predstavljena arhivska građa Odsjeka za etnologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Maja Bošković-Stulli bila je voditeljica projekta, a ona je ujedno i glavna urednica 55. knjige *Zbornika za narodni život i običaje*. (Perić-Polonijo 2010: 7-8)

U prikupljenoj etnološkoj i folklorističkoj građi najčešće su prikazani život i kultura ljudi u slabije naseljenim područjima poput sela ili manjih gradova. Puno je manje građe koja opisuje način života ljudi u velikim gradovima. Narodni plesovi, narodne nošnje, običaji i vjerovanja su sastavni dio tradicijske kulture svakog naroda, a posebno su opisani u etnološkim monografijama. Procesi urbanizacije i modernizacije doveli su do nastanka nove, ruralne kulture. Ruralna kultura smatra se tuđom kulturom, kulturom koja pripada drugim narodima i koja je pokušala zamijeniti tradicijsku kulturu. Nastojeći to spriječiti, hrvatski su etnolozi pokušali sačuvati tradicijsku kulturu koju su smatrali ključnom za stvaranje hrvatskog nacionalnog identiteta. (Primorac 2010: 33)

Antun Radić, znanstvenik i književnik, je 1897. godine imenovan urednikom *Zbornika za narodni život i običaje*, a iste je godine napisao i *Osnovu za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu*. Svojim djelom *Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu*, koje pripada *Staroj zbirci*, Radić je htio potaknuti na proučavanje društva i kulture. *Odboru za narodni život i običaje* poslani su brojni folkloristički rukopisi i etnološke monografije nastali po uzoru na Radićevo djelo *Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu*. Antun Radić potaknuo je objavljivanje etnoloških monografija poput *Otok Josipa Lovrećića*, *Bukovica Vladimira Ardalića* i *Vrbnik Ivana Žica* u *Zborniku za narodni život i običaje*. (Primorac 2010: 9, 20-21)

Radića je na mjestu urednika *Zbornika za narodni život i običaje* zamijenio Dragutin Boranić 1902. godine. Boranić je u *Odboru za narodni život i običaje* djelovao čak pedeset i tri godine, a njegovim je predsjednikom imenovan 1914. godine. Boranić je poput Antuna Radića nastavio s prikupljanjem etnoloških monografija napisanih po uzoru na *Osnovu za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu*. Etnološke monografije *Poljica* autora Frane Ivaniševića, *Prigorje* Vatroslava Rožića i *Lobor* Josipa Kotarskog objavio je u *Zborniku na narodni život i običaje*. U *Zborniku za narodni život i običaje* objavljivao je i građu iz etnomedicine, etnomuzikologije, kulturne povijesti i jezikoslovlja. (Primorac 2010: 22-25)

9. Matičina izdavačka djelatnost u 21. stoljeću

Matica hrvatska je akciju sabiranja hrvatskih narodnih pjesama pokrenula u 19. stoljeću, a ona traje još i danas. U razdoblju od 1877. do 1939. godine Matica je prikupila 198 rukopisnih zbirki. Među prikupljenom građom su i rukopisne zbirke svećenika Andre Murata, Frana Mikuličića, Gjura Kamenara, Filipa Banića i Balda Melkova Glavića. Oni su hrvatske narodne pjesme bilježili dugi niz godina, a zatim predali Matici Hrvatskoj. Izabrane pjesme iz njihovih rukopisnih zbirki tiskane su u ediciji *Hrvatske narodne pjesme* od 1896. do 1942. godine. Naslovi njihovih rukopisnih zbirki su *Narodne pjesme iz Luke na Šipanu*, *Narodne pjesme iz Hrvatskog primorja*, *Bakra*, *Novog Vinodolskog*, *Krasice*, *Narodne pjesme, pripoviedke, poslovice i zagonetke*, *Narodne pjesme iz Donjeg Doca*, *Srijana i Biska (Poljica)*, *Narodne pjesme*. Te rukopisne zbirke u cjelovitosti su tiskane tek u 21. stoljeću, a u svakoj od njih prevladavaju junačke pjesme (Perić-Polonijo, Banić: 2016).

Andro Murat darovao je 1886. godine Matici hrvatskoj rukopisnu zbirku koja sadrži 149 pjesama. Zbirka je nazvana *Narodne pjesme iz Luke na Šipanu*, a Matica je tiskala zbirku 1996. godine. Pjesme su podijeljene na junačke pjesme, „poskočice“ i „zdravice“. Nikola Andrić u svojoj analizi objašnjava kako su „poskočice“ ženske ljubavne pjesme, a pod pojmom „zdravice“ podrazumijevaju se pjesme od nekoliko stihova koje se pjevaju na svadbenim slavljinama ili raznim proslava na kojima prisustvuje mnoštvo ljudi. Kazivačice pjesama u Muratovoj zbirci su žene, a većinu pjesama je kazivala upravo njegova majka (Perić- Polonijo 1996: 13 i 19-22).

Fran Mikuličić predao je 1884. godine Matici hrvatskoj rukopisnu zbirku koja sadrži 77 junačkih i ženskih pjesama. Zbirka nosi ime *Narodne pjesme iz Hrvatskog primorja, Bakra, Novog Vinodolskog, Krasice*, a Matica hrvatska tiskala ju je 2007. godine. Većina pjesama u zbirci spjevana je na čakavskom narječju. (Perić-Polonijo)

Matica hrvatska objavila je rukopisnu zbirku Gjura Kamenara pod nazivom *Narodne pjesme, pripoviedke, poslovice i zagonetke* 2013. godine. Kamenar je tu zbirku poklonio Matici hrvatskoj 1878. godine, a ona se danas nalazi u Odsjeku za etnologiju HAZU. U rukopisnoj zbirci Djura Kamenara se, osim muških i ženskih pjesama, nalaze i brojne zagonetke, poslovice, folklorne pjesme, opisi plesova, običaja, poljoprivrednih poslova, savjeti za žensko odijevanje i vrste molitava. (Tomašić 2013)

Matici hrvatskoj poslana je i zbirka Filipa Banića iz 1885. godine koja sadrži 413 pjesama. Zbirka se zove *Narodne pjesme iz Donjeg Doca, Srijana i Biska (Poljica)*, a Matica hrvatska izdala ju je 2016. godine. (Perić-Polonijo, Banić)

Baldo Melkov Glavić poslao je rukopisnu zbirku *Narodne pjesme* Matici hrvatskoj 1886. godine. Osim junačkih i ženskih pjesama, u Glavićevoj se zbirci mogu pronaći i kršćanske, turske i svatovske pjesme, ali i uspavanke, molitve, zagonetke i igre. Matica hrvatska objavila je Glavićevu zbirku 2022. godine pod naslovom *Junačke pjesme iz Šipanske Luke, Dubrovnika, Konavala i Orašca*. (Perić-Polonijo, Batina, Dimšić)

Danas postoje brojni ogranci Matice hrvatske koji djeluju u gradovima diljem Hrvatske, ali i u europskim državama u kojima žive Hrvati. Matica hrvatska bavi se izdavanjem časopisa i knjiga, ali organizira i predstavljanje knjiga, znanstvena predavanja i rasprave. Matica i danas nastavlja s objavljivanjem rukopisne građe prikupljene u 19. stoljeću, ali sada u digitalnom obliku. (Sapunar Knežević, Togonal: 2020)

10. Zaključak

Matica hrvatska svoju je akciju sabiranja hrvatskih narodnih pjesama započela već u 19. stoljeću na prijedlog Mihovila Pavlinovića. Matičin cilj bio je prikupiti i objaviti što više narodnih pjesama i na taj način ih sačuvati od zaborava. Prikupljene rukopisne zbirke potječu iz različitih hrvatskih krajeva i napisane su štokavskim, kajkavskim i čakavskim narječjem. Objavljivanjem jedanaest knjiga iz edicije *Hrvatske narodne pjesme* Matica je nastojala potaknuti na čitanje usmenih zapisa, proučavanje različitih dijalekata, narodnih običaja, vjerovanja i plesova. Glavna zadaća je upoznati hrvatski narod, ali i ostale europske narode s hrvatskom usmenom književnošću.

Matica hrvatska je rukopisnu zbirku narodnih pjesama poslala na čuvanje JAZU 1951. godine. Danas nosi naziv *Zbirka Matice hrvatske* i nalazi se u Odsjeku za etnologiju HAZU. *Zbirka Matice hrvatske* jednim je dijelom objavljena u Matičinoj ediciji *Hrvatske narodne pjesme*.

Narodne pjesme iz Luke na Šipanu, Narodne pjesme iz Hrvatskog primorja, Bakra, Novog Vinodolskog, Krasice, Narodne pjesme, pripoviedke, poslovice i zagonetke, Narodne pjesme iz Donjeg Doca, Srijana i Biska (Poljica), Junačke pjesme iz Šipanske Luke, Dubrovnika, Konavala i Orašca su Matičina izdanja objavljena u 21., a prikupljena tijekom 19. stoljeća.

Smatram da Matičina akcija objavljivanja sabrane usmene poezije još uvijek nije završena, a najvjerojatnije neće ni završiti. Matica hrvatska i danas traga za zbirkama hrvatskih narodnih pjesama kojima bi obogatila svoju postojeću kolekciju usmene poezije. Postoji dosta prikupljene građe koju bi trebalo objaviti, a vjerujem da ima i rukopisnih zbirki koje nikada nisu poslana Matici. Neke zbirke su se najvjerojatnije izgubile tijekom godina, a neke su i uništene jer se nisu čuvale u odgovarajućim uvjetima. Manjak stručnih osoba koje bi detaljno obradile prikupljenu građu i priredile je za tisak kao i nedostatak novčanih sredstava dodatno otežavaju Matičin posao. Sabrane narodne pjesme smatraju se hrvatskom nacionalnom i kulturnom ostavštinom koje Matica hrvatska želi ostaviti kao nasljedstvo budućim generacijama.

11. Popis literature

Primarna literatura

- *Hrvatske narodne pjesme I-X*, 1896-1942: Matica hrvatska, Zagreb.

Sekundarna literatura

Banov, Estela: „Komparativne slavističke studije“, Srednja Europa, Zagreb 2020.

Banov, Estela: „Usmeno pjesništvo kvarnerskoga kraja“, Hrvatsko filološko društvo, Rijeka 2000.

Baran, Tanja: „Ivan Kukuljević Sakcinski kao prvi zapisivač usmene književnosti u križevačkome kraju, Zagreb 2021. str. 45-48. <https://hrcak.srce.hr/file/394433>

Bosanac, Stjepan: „Junačke pjesme- Knjiga druga“, Izdanje Matice hrvatske, Zagreb 1897. str. 3-444.

Bošković-Stulli, Maja, Zečević, Divna: „Usmena i pučka književnost“ u: *Povijest hrvatske književnosti* 1, Liber-Mladost, Zagreb 1978. str. 7-67.

Broz, Ivan, Bosanac, Stjepan: „Junačke pjesme- Knjiga I.“, Izdanje Matice hrvatske, Zagreb 1896.

Delić, Simona. "Matičine zbirke ženskih pjesama: Sto godina nakon edicije *Hrvatske narodne pjesme* (1896.-1942.)." *Narodna umjetnost* 34, br. 2 (1997): 79-93.

<https://hrcak.srce.hr/42374>

Horvat, Franjo, Buljan, Alojz: „ U slavu slavonskom eruditu“, *Vijenac* 643 - 25. listopada 2018, *online*: <https://www.matica.hr/vijenac/643/u-slavu-slavonskom-eruditu-28364/> pristupano 8.6.2023.

Marjanović, Luka: „Hrvatske narodne pjesme - Junačke pjesme (Muhamedovske)“, Knjiga 3, Matica hrvatska, Zagreb 1898.

Mlač, Krešimir: „O hrvatskom narodnom pjesništvu“, u *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*. Nakladni zavod Matice hrvatske , Zagreb 1972. str. [5]-30.

Perić-Polonijo, Tanja, Banić, Ivan: „Narodne pjesme iz Donjeg Doca, Srijana i Biska (Poljica). Zapisao Filip Banić“, Matica hrvatska, Zagreb, *online*:

<https://www.matica.hr/knjige/narodne-pjesme-iz-donjeg-doca-srijana-i-biska-poljica-zapisao-filip-banic-1143/> pristupano 29.6.2023.

Perić-Polonijo, Tanja, Batina, Klementina, Dimšić, Katarina: „Junačke pjesme iz Šipanske Luke, Dubrovnika, Konavala i Orašca“, Matica hrvatska, Zagreb, *online*:

<https://www.matica.hr/knjige/junacke-pjesme-iz-sipanske-luke-dubrovnika-konavala-i-orasca-1388/> pristupano 29.6.2023.

- Perić-Polonijo, Tanja: „77 pjesama junačkih i ženskih iz Hrvatskog primorja, Bakra, Novog Vinodolskog, Krasice. 1884.“, Grad Bakar, Institut za etnologiju i folkloristiku, Matica hrvatska, *online*: <https://www.matica.hr/knjige/77-pjesama-junackih-i-zenskih-iz-hrvatskoga-primorja-542/> pristupano 29.6.2023.
- Perić-Polonijo, Tanja: „Narodne pjesme iz Luke na Šipanu“, Matica hrvatska 1996. str. 7-22. <https://www.matica.hr/media/knjige/narodne-pjesme-iz-luke-na-sipanu-999/pdf/cjeloviti-tekst-narodnih-pjesma-iz-luke-na-sipanu.pdf>
- Perić-Polonijo, Tanja: "Predgovor". U *Zbornik za narodni život i običaje*, 55 „Dokumentacijski pregled arhivskog gradiva Odsjeka za etnologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti“: priredili: Batina, Klementina, Marković, Jelena, Polonijo, Ivana, Primorac, Jakša, Šešo, Luka; glavna urednica Maja Bošković-Stulli: 2010. 7-8. <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=178329>
- "Poziv za sabiranje hrvatskih narodnih pjesama". U: *Izveštaj Matice hrvatske za godinu 1977*, Naklada Matice hrvatske, Zagreb 1878. str. 63-65. https://www.matica.hr/media/pdf_knjige/999/poziv.pdf
- Primorac, Jakša: "Arhivska građa Odsjeka za etnologiju HAZU". U *Zbornik za narodni život i običaje*, 55 „Dokumentacijski pregled arhivskog gradiva Odsjeka za etnologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti“: priredili: Batina, Klementina, Marković, Jelena, Polonijo, Ivana, Primorac, Jakša, Šešo, Luka; glavna urednica Maja Bošković-Stulli: 2010. 9-37. <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=178329>
- Sapunar Knežević, Andrea; Togonal, Marijana "Stanko Vraz – jedan od utemeljitelja hrvatske folkloristike“ *Kolo* 3, 2020. Matica hrvatska, *online*: <https://www.matica.hr/kolo/627/stanko-vraz-jedan-od-utemeljitelja-hrvatske-folkloristike-31069/> pristupano 10.6.2023.
- Smičiklas, Tade, Marković, Franjo: „Spomen knjiga Matice hrvatske“ Izdanje Matice hrvatske, Zagreb 1892.
- Tomašić Josipa. "Oživljena vrijedna rukopisna zbirka. Narodne pjesme, pripoviedke, poslovice i zagonetke Gjura Kamenara " *Vijenac: novine Matice hrvatske za književnost, umjetnost i znanost*, 508 - 5. rujna 2013. Matica hrvatska, *online*: <https://www.matica.hr/vijenac/508/ozivljena-vrijedna-rukopisna-zbirka-22266/> pristupano 8.6.2023.
- Topalović, Mato: „Tamburaši ilirski iliti narodne pesme ilirske po Slavonii sabrane. Svežčić I.“, Osijek 1842. str. 6; *online*:

https://archive.org/details/tamburasi_ilirski_iliti_narodne_pesme_svezcic_i_1842-mato_topalovic/page/n3/mode/2up

Zvonar, Ivan: „Pregled povijesti kajkavske usmene književnosti I. dio (Od prvih tragova do dvadesetih godina 20. stoljeća)“, Hrvatska udruga Muži zagorskoga srca, Martinišće, Zabok 2014. str. 486 – 507.

12. Sažetak i ključne riječi

Sažetak

Matičina akcija sabiranja usmene poezije službeno je započela 1877. godine kada je objavljen *Poziv za sabiranje hrvatskih narodnih pjesama*. Matica hrvatska tom je prilikom objavila i pet pravila za zapisivanje narodnih pjesama koja su zapisivačima omogućila kvalitetnije bilježenje i bolje razumijevanje pjesama. Akcija prikupljanja usmene građe rezultirala je objavljivanjem Matičine zbirke *Hrvatske narodne pjesme*. Matičina zbirka se sastoji od deset knjiga koje su objavljene od 1896. do 1942. godine. *Prva, Druga, Treća, Četvrta, Osmi i Deveta knjiga* pripadaju skupini junačkih, a *Peta, Šesta, Sedma i Osmi knjiga* skupini ženskih pjesama. U *Odsjeku za etnologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* pohranjene su tri rukopisne zbirke: *Zbirka Matice hrvatske, Stara zbirka* i *Nova zbirka*. *Zbirka Matice hrvatske* obuhvaća narodne pjesme prikupljene sredinom i krajem 19. stoljeća, a djelomično je objavljena u Matičinoj zbirci *Hrvatske narodne pjesme*. *Stara zbirka* sastoji se od građe nastale u periodu od 1890-ih pa do 1945. godine. Građa koja se prikupljala od sredine 20. pa do 21. stoljeća uvrštena je u *Novu zbirku*. Matičine rukopisne i tiskane zbirke jedan su od najljepših primjera usmene poezije u cijeloj Europi koje je Matica hrvatska mogla darovati budućim naraštajima.

Ključne riječi

Hrvatske narodne pjesme I-X, Matica hrvatska, *Poziv za sabiranje hrvatskih narodnih pjesama*, usmena književnost, usmena poezija.

MATRIX CROATICA AND THE COLLECTION OF ORAL POETRY IN THE 19TH CENTURY

Abstract

Matrix Croatica started its campaign to officially collect oral poetry in 1877 following the release of the *Call for the collection of Croatian folk songs*. On that occasion the institution also published a set of five rules which the recorders were expected to follow when recording oral poetry. This allowed for easier transcription and better understanding of the songs. The campaign resulted in the release of Matrix Croatica's anthology *Croatian folk songs*. The anthology consists of ten books which were published from 1896 to 1942. *The First, Second, Third, Fourth, Eight and the Ninth book* contain heroic folk songs, while the *Fifth, Sixth, Seventh and the Eight book* contain female folk songs. The manuscripts of three anthologies are kept at the Department of Ethnology at the Croatian Academy of Sciences and Arts: *The Matrix Croatica Anthology, The Old Anthology and The New Anthology*. *The Matrix Croatica Anthology* contains folk songs which were collected in mid to late 19th century. Parts of it were also published in the Matrix Croatica's anthology *Croatian folk songs*. *The Old Anthology* contains all the texts collected from 1890 to 1945, while the texts collected from the mid-20th until the 21st century were included in *The New Anthology*. The Matrix Croatica's manuscripts and the printed anthologies bestowed by the institution onto the future generations are one of the finest instances of oral poetry in Europe.

Keywords

Call for the collection of Croatian folk songs, Croatian folk songs I-X, Matrix Croatica, oral literature, oral poetry